

Turkish Studies

Comperative Religious Studies

Volume 13/9, Spring 2018, p. 275-292

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13489>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Mayıs 2018

✓ Accepted/Kabul: Haziran 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mustafa Sami BAYBAL –

Doç. Dr. Ahmet ARAS

This article was checked by iThenticate.

LİTVANYA TRAKAI'DA YAŞAYAN GÜNÜMÜZ MUSEVİ KARAY TÜRKLERİ VE KÜLTÜREL MİRASLARI

*Muammer ULUTÜRK**

ÖZET

Türkler tarihleri boyunca dini bakımdan Gök Tanrı Dini, Budizm, Maniheizm, kısmen Ortodoks Hıristiyanlığı, Karaim Museviliği ve geniş ölçüde İslam dinini kabul etmiş bir millettir. Türkler, VIII. yüzyılda Müslümanların hâkim olduğu coğrafyada, Yahudiliğin Talmudcu anlayışına muhalefet eden, başını Anan bin David'in çektiği, önce Anâniyye adıyla ortaya çıkan, IX. yüzyılın ilk yarısında ise Karaîm ismini alan yeni bir dini hareketin taraftarlarının baskılar sonucu Bizans, İran, Ermenistan ve Kafkasya'ya dağılarak propaganda yapmaları sonucu Musevilikle tanışmışlardır. Karâilğin ilk filizlendiği yerler de İran, Ermenistan ve Kafkasya bölgeleridir.

Hazarların Museviliği kabul etmesi ile Kırım ve Güney Rusya'da yaşayan Türklerin Museviliğe girişlerinin VIII. yüzyılın ortalarından X. yüzyıla uzanan tarih aralığında, Bizans'tan sürülen Musevi göçmenleri vasıtasıyla olduğu ileri sürülmüştür. Hazar Hakanı Bulan'a Karâilği kabul ettiren İshak Sangari'nin önce Hazar ülkesinde faaliyet gösterdiği, ardından Kırım'a geçerek oraya yerleştiği belirtilmektedir. Karâilik, Hazar ülkesinde ve Kırım'da muhtemelen aynı anda yayılmış, XIV. yüzyılda da Litvanya ve Polonya'ya kadar ulaşmıştır. Aynı dönemde Kırım Karaylarından bir kısmı Litvanya ve Polonya'ya göç etmiş, bugünkü Doğu Avrupa Karaim cemaatinin temellerini atmıştır.

Karay veya çoğulu ile Karaim şeklinde adlandırılan Musevilerin dünya genelindeki nüfusu 50 bin civarındadır. Bunlardan dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmış Türk kökenli olanların sayısı ise 2 bin kadardır. Bunlar da ağırlıklı olarak Kırım, Ukrayna, Polonya ve Litvanya gibi ülkelerde, Rusya'nın çeşitli yerlerinde ve ABD'de ve çok azı da Avustralya'da yaşamaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: m.uluturk@gmail.com

Günümüzde sayıları giderek azalan Musevi Karaim Türklerinden çok az bir kısmı Litvanya'nın başkenti Vilnius yakınlarında bulunan Trakai kasabasına yaşamaktadırlar. 2017 yılının Ağustos ayında Trakai'a yaptığımız ziyarette burada yaşayan 60 kadar Karay Türk'ü bulunduğunu ve Karay Türkçesi konuşan az sayıda yaşlı kimse bulunduğunu öğrendik. Bu çalışmada Tevrat'tan başka kutsal kitap tanımayan ve Türk olmayan Musevilerce heretik kabul edilen Trakai'nin Türk asıllı Karaim Musevileri hakkında elde ettiğimiz bilgilere yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Musevi, Karay (Karaim), Türkler, Litvanya, Trakai

CONTEMPORARY JEWISH KARAY TURKS LIVING IN TRAKAI, LITHUANIA AND THEIR CULTURAL HERITAGE

ABSTRACT

Throughout its history, Turks are a nation that accepts the Thousand Gods Religion, Buddhism, Maniheim, partly Orthodox Christianity, Karim Judaism and Islamic religion to a large extent. Due to the oppression, the religious supporters led by Anan bin David, firstly emerged and called as "Ananiye" and then named after "Karaim" in the first period of 9th century who had been opposing the Talmudist understanding of Judaism spread propaganda to Byzantium, Iran, Armenia and the Caucasus and thus; the Turks, in the 8th century period, in the geographical domain where the Muslims had been ruling, met with Judaism. Iran, Armenia and the Caucasus are the regions where Karāli is first to be harvested.

It has been suggested that the first introduction to Judaism of the Turks living in Crimea and Southern Russia and the Khazars accepting Judaism took place by the immigrants expelled from Byzantium and the Judaism acceptance of Khazars during in the interval from 8th century to 10th century. It is stated that Ishak Sangari, who accepted the Khazar Khan Bulan's Karāli, first operated in the Caspian country, then moved to the Crimea and settled there. The Karālik spread probably in the Caspian country and in the Crime at the same time In the 14th century, it reached to Lithuania and Poland. In the same period, some of the Crimean Karayas were emigrated to Lithuania and Poland, and the foundations of today's Eastern European Karaim community were built.

The Jewish population called Karay or Karad and Karim is about approximately 50 thousand worldwide. The number of those who belongs to Turkish descent that spread over different geographies of the world is 2 thousand. They are predominantly living in countries such as Crimea, Ukraine, Poland and Lithuania, in various parts of Russia, and in the USA and very few in Australia.

Only a few of the Jewish Karaim Turks whose numbers are decreasing today live in the town of Trakai, near Lithuania's capital Vilnius. In our visit to Trakai in August of 2017, we learned that there were 60 or so Karay Turks who lived here and that there were very few elderly people speaking Karay Turkish. In this study we will include

information about Trakai's Turkish-born Karaim Jews who are not heretics and acknowledge the only holy scripture Torah.

STRUCTURED ABSTRACT

The Karaim sect, namely, the Hebrew name of "Karaim" (readers) is said to be derived from the root-word of "kara" whose meaning is "reading". This has been related to the fact that their followers were reading "Tanah" (The Old Testament) much. Besides it is argued that this word has a meaning "to invite" and in its root is also found and that the name of Kara'i means "those who invites". The names "Benei Mikra" and "Ba'ala Mikra" which means "children of the sacred text" were given to the followers. Kara'im name has been met with words like Karrâi, Karrâ'ûn in Arabic, Karays in Kuman-Kipchak Turkish, Karaite in Western languages, Caraim. This new movement, which is said to have been influenced by previous denominations opposing the understanding of the Rabboni, during 7th century the geographic area where Muslims dominated, firstly they emerged in the name of Anâniyye, and then the first half of the 9th century, it received the name of "Karaim".

Because of the fact that Karaim is a name given to members of Jewish sects which do not accept the truth in Jewish literature, that is, the oral tradition, only those who accept the Torah, some of today's Karay Turks do not accept the definition of a denomination by the name of Judaism, just as they do not call themselves Jews.

Since the sources describing Judaism have generally referred to this religion as "national religion", the notion about the Hazar Turks are Jewish is questionable. The Judaism transfer issues to the next generations of blood tie is related to the attitudes of the Talmudist Jews. From the time of Moses, the acceptance of Judaism in the societies belonging to different nations can be explained by the missionaries of those who call themselves the entrance to Judaism.

With the destruction of the Caspian Empire, the Karays divided into three main groups. The first group remained in the Crimea while the other group's immigration to Galicia (Central Europe), lasted for a long time until the beginning of the 13th century when the Mongolian invasion occurred. The third group came to Trakai towards the end of the 14th century. Having been believed to be chain of Khazars, and a Turkic tribe, the Karays by settling in the Crimea against the attack of the Pechenegs who escaped from Karays, Uzlar and Kipchaks, in the 8th century, they adopted the Jewish Karay sect, which rejects Talmud.

The history of Karay Turks in Lithuania begins during the years of 1397-1398. The Lithuanian Grand Duke Danish Vytautas (in Lithuanian named "Vytautas Didysis", in Latin named "Alexander Vitoldus", in Polish named "Witold") brought several hundred Karay families from the Crimea and placed them on the territory of the Lithuanian Grand Duke during the expedition to the Golden Army steppes. 380 Jews among the majority of Muslim immigrants, 300 people from the Karay family were placed in Vytautas' palace in Trakai, and the number of Karays in Lithuania increased over time to 5000 people. While he was fighting with the Kipchak Khanate, the Lithuanian Grand Duchy Vitovt took the Karays as exemplary farmers and gardeners of Lithuania and placed them on the frontier line of the territories where the knights were landlords. The Karays, together with the military in the grandiose palace, taking vast

real estate and countless gifts in Trakai, and subsequently received tasks approved by the Polish kings. New life conditions allow the development of the Karays.

The Karays living in Lithuania consisted of two class, military and civilian. The Karays, who served as soldiers in Trakai, were assigned to city patrol and the castle guard. The Karays have used the rights of the military class. According to their legal status, the Karays are different from not only local folk but also other ethnic groups living in Lithuania. Despite not being Christian like the Tatars and the Jews, there were administrative and legal autonomy ruled by the Karays' city administrators. Since the military importance of the Trakai castles had come to an end in the next periods, this assignment became useless.

The Old Testament is the fundamental basic religion of the Karays. In the next period after Torah, because of the fact that rabbis wrote according to the laws and tafsirs they developed and the denial of Jerusalem and Babylon Talmuds added by rabbis to Torah, they made a separate congregation by taking the name "Karays" ("those who read the Torah") because of their adherence to the Torah. They basically take the "Ten Commandments" as their basis. They are very different from other Jews and from this and other points. In the rites of the Karays, "O the Israelities does not say, but says Ay Karayoglu". They speak in Karay Turkish in their worship. Instead of Jehovah in the name of God they say "Tengri" or "Allâh". They enter their houses of prayer by taking off their shoes "kenesas". They wash their hands and faces similar rituals to ablutions, open their hands and pray and take face baths. They make a kind of specific salaah which consists of kıyam (rise, standing position), ruku and secde (sajdah). They pray on the floor by sitting or standing up. Also they accept Mohamed and Jesus as a prophet.

In the beginnings, the Karaims were replaced in Trakai between two castles of Grand Duchy today known as Karaim Street. Although they later partly live in Biržai, Naujamiestis, Pasvalys, Panevėžys, Trakai has always been the administrative and religious center of Lithuania. The Karaims not only saw this region not only as a haven / house for them, but also has accepted as their homeland. Throughout the centuries, having belonged to Crimae and Galic-Luck region, the Karaims has never stopped their historical and ethnic relations.

Trakai historical museum, the most visited museum in Trakai, is located in Trakai Island Castle. In 2009, Trakai Island Castle has renovated itself in central palace exhibition and opened the hall door named "the Karaims and Tatars in Lithuania". In the museum, there is a collections that represents the traditional Karaim and Tatar peoples' life style and cultures. This collection consists of traditional clothes and household items, military equipments.

One of the oldest streets in Trakai is the Karays' street. Historically, the Karays has lived in this street. All ethnografic houses were decorated with wooden boards. A traditional Karay house consists of three windows looking out of the street. According to the legend, when being built a Karay house, it dedicates a window for itself, the other one is for Grand duke Vytautas, and the third one is for God. Most of the houses in Karay streets are on the list of Lithuanian cultural heritage and under the protection.

Today the number of the people who speak Karay Turkish is approximately 5000. The number of those who use Karay Turkish in daily conversation is 50 in Lithuania and 8 in Crimea. Having been eradicated in Crimea, The Karay language is still being tried to live among young people who learn it by books. In Lithuania, with the support of Karay Cultural Organization constituted in 1988, the Karay Language and culture is still being tried to live.

Keywords: Jewish, Karaim, Turks, Lithuania, Trakai

Giriş

Doğu Avrupa Türk tarihi konusunda yurt dışında en fazla araştırma, Hazarlar üzerine yapılmıştır. Konuyu çalışanların tamamına yakını da Musevi asıllı bilim adamlarıdır ancak değişik ülkelerden olmaları sayesinde bu konu çok geniş açılardan incelenmektedir. Aşkenaz ve Karaimleriyle¹ Doğu Avrupa Museviliğinin kökleri de söz konusu olunca, halen dünyada hummalı bir çalışma sürmekte, Başta ABD, Rusya ve İsrail olmak üzere, sürekli yeni bir çalışma karşımıza çıkmaktadır (Osman Karatay-Serkan Acar, 2015: 4).

Mezhebin İbrânîce ismi olan Kara'îm'in (okuyanlar) "okumak" anlamındaki kara' kökünden türediği ve müntesiplerinin Tanah'ı (Ahd-i Atîk) çok okuduklarına işaret ettiği belirtilmektedir. Ayrıca kelimenin kökünde "davet etmek" mânâsının da bulunduğu ve Kara'îm isminin "davet ediciler" anlamına geldiği de ileri sürülmektedir. Müntesiplerine "kutsal metnin çocukları" mânâsında Beneî Mikra, Ba'ale Mikra isimleri de verilmiştir. Kara'îm ismi Arapça'da Karrâî, Karrâ'ûn, Kuman-Kıpçak Türkçesi'nde Karaylar, Batı dillerinde Karaite, Caraim gibi kelimelerle karşılanmıştır. Rabbânî anlayışa muhalefet eden daha önceki mezheplerden etkilendiği söylenen bu yeni hareket, VIII. yüzyılda Müslümanların hâkim olduğu coğrafyada önce Anâniyye adıyla ortaya çıkmış, IX. yüzyılın ilk yarısında ise Karaîm ismini almıştır. (Sinanoğlu, 2001:424). Karay kelimesi Yahudi literatüründeki an'aneyi, yani sözlü geleneği kabul etmeyen, sadece Tevrat'ı kabul eden Musevilik mezhebi mensuplarına verilen isimdir. Bu sebeple günümüz Karay Türklerinin bazıları, kendilerine Yahudi dedirtmedikleri gibi, Museviliğin bir mezhebi tanımlamasını da kabul etmemektedirler (Gülsevin, 2013: 208). Hazarların bir kolu olduğuna inanılan ve bir Türk boyu olan Karaylar, Uzlar ve Kıpçakların önünden kaçan Peçeneklerin saldırıları karşısında Kırım'a yerleşerek VIII. yüzyılda Yahudilerin Talmud'u reddeden Karay mezhebinin benimsenmişlerdir. "Karay" kelimesi İbrani dilinde kutsal kitabı okuyan anlamına gelmektedir (Besalel, 1999: 311-312). Türkler geçmişte sahip oldukları gök tanrıcılık, Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Hıristiyan Nasturilik dışında bu asırda dahi geniş ölçüde Müslümanlık, Rum-Ortodoks Hıristiyanlık ve Yahudi dinlerine tâbi olmuşlardır. Karayların dışında Kırım yarımadasında Kırımçak denilen, az sayıda Tevrat ve Talmud'a² inanan Ortodoks Yahudi bir grup da vardır (<http://cadde.milliyet.com.tr/2010/03/30/>). Bazı bilim adamları, bugünkü Doğu Avrupa Yahudilerinin Hazar kökenli olduklarını ve Kıpçakların bünyesinde Tatarlardan batıya kaçarak Galiçya-Volin Knazlığı sınırlarına yerleştiklerini ve oradan da Polonya ve Merkezi Avrupa'ya yayıldıklarını tahmin etmektedirler. Hazar-Yahudilerin daha yakın ve dayanıklı torunları, Türkçe konuşan Kırımlı ve Litov-Ukraynalı Karailer olarak görünmektedir (Artamanov, 2004: 574).

¹ Karaimlerin temel düşüncesi bir Yahudi mezhebi olan Sadukiler'e (Saduceens) dayanmaktadır. Bu Musevi topluluk Karay, Karaim, Karai, Karaimu gibi adlarla anılmaktadır.

² "Talmud, zahit Yahudilerce hala yaşanan özel bir hayat tarzı meydana getiren zengin bir eserdir. Talmud doğumundan ölümüne, sabah kalkışından uyumasına, bayram ve mevsimlerin sırasına, Allah'la, insanlarla, aileyle ve toplumla olan münasebetlere kadar, her Yahudinin hayatının her anını saran hukuki, ahlaki ve dini bir yasadır. Takipçilerine Talmudist denilir." Bkz. Francine Kaufmann-Josy Eisenberg, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, Çev. Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1993, s. 102

Musevi Karay Türklerinin Hazar Devleti ile ilişkilendirilmesi sebebiyle Hazar Kağanlığının tarihine bakmak faydalı olacaktır. Hazarların Orta Asya'dan çıkarak Hazar denizi ile Karadeniz arasındaki bölgeye ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmemektedir. Hazarların tarih sahnesine çıkışı kaynakların ifadesi ile kesin olarak M.S. II. Yüzyılın sonlarına doğru olmuştur. Hazarlar V. yüzyılda yani Attila'nın 434 yılında Hun İmparatoru olması üzerine bir süre onlara tâbi olmak zorunda kalmışlardır. 558'den sonraki yıllarda Kafkasların hakimi ve Sasanilerle savaşan bir kavim olarak bildirilen Hazarlar 576 yılında Kırım'daki Kerç Kalesinin Göktürklerin eline geçmesiyle bu devletin sınırlarını Karadeniz'e kadar ulaştırmışlardır. Nitekim Hazarların 586'dan itibaren Bizans tarafından oldukça iyi bilindiklerini ve hatta "Türk" ismi ile anıldıklarını görüyoruz. Göktürk Devletinin 582 yılında Batı ve doğu Göktürk Devleti diye ikiye ayrılmasından ve daha sonra da Batı Göktürk Devletinin yıkılmasından sonra kendi başlarına bağımsız bir hakanlık olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Süratle siyasi ve askeri nüfuzlarını genişleten Hazarların tam bağımsız bir devlet haline gelmeleri ise 630 yılında olmuştur (Yücel, 2014: 446-447). Kaynakların genel kabulüne göre Halife Harun Reşid zamanında Hazar hükümdarı Bulan Kağan, İshak Sengari'nin etkisiyle putperestliği bırakarak Museviliği kabul etmiştir. Bulan Kağan hakan olduğunda kendi akrabalarının ve kavminin bir kısmını da bu dine dahil etmiştir. Böylece Musevilik Hazar kavminin değil, Hazar Devletinin dini olmuştur (Barthold, 1995:57-58). Aslında Hazar Hanlığı tarihte muhtelif kabile ve etnik gruplardan oluşan bir siyasi birlikti. Ünlü Türkolog Omelian Pritsak'ın da üzerinde durduğu gibi Hazar bir kavmin adı değil, Osmanlı veya Sovyet gibi bir camianın adıdır. Bu devlette üst sınıf Musevi dinindeydi, bir başka grup da Musevi Karay mezhebindeydi. Dolayısıyla bunlar Karay'ın çoğulu olan Karaim diye anılırlar. Kıpçak Türk grubundan olan Karaimlerin ayrı bir lehçeleri vardı. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra önemli miktarda Karay İstanbul'a getirilmiştir. Yerleştikleri mıntıkaya Karayköy (Karaköy) dendiği anlaşılmaktadır. Karaylar Kırım'da bugün sadece sekiz yüz kadar nüfustur ve kendi lehçelerini unutmışlardır. Fakat dildeki uyanış Türkiye Türkçesine ilgiyle başlamıştır. Polonya ve Litvanya'daki Karayların miktarı ise üç bin kadardır (<http://www.ozu-turk.com/>).³ Bunlar, Ananias Zaianchikovsky, Alexandr Dubinsky, Sigmund Abrahamoviç ve Galina Kobetayskaya gibi bilginlerin yanında entelektüel tabakası ve işadamları kuvvetlenen bir gruptur. Türk Karayları Genellikle Sami asıllı ve İsrailoğullarından olup, Mısır'da yaşayan ve 1948'den itibaren İsrail'de Ramleh civarında 40 bin nüfusa sahip Karay topluluğu ile kendilerini pek aynileştirmezler. Zira coğrafya ayrıdır, dil ayrıdır, tarihi oluşum ayrıdır (<http://cadde.milliyet.com.tr/2010/03/30/>).

Hazarların Musevileşme Süreci

Hazarların Musevileşmesi, diğer bir deyişle Musevi hukukunu benimsemeleri kuşaklar boyu bilim insanlarını uğraştırmıştır. Bu güçlü yarı göçer imparatorluk nasıl oldu da öylesine yakın bir temasta olduğu Hıristiyanlık veya İslam'ı değil de Museviliği ulusun yönetici dini olarak benimsedi sorusu hep gündemdedir. Hazarların belli bir dinsel inanca tercihen yönelmeleri hususu, dinsel mücadeleler sonucu karar varılmış olmayıp aksine büyük çapta uygulanan Hazar dinsel hoşgörüsüyle bağlantılıdır (Türkdoğan, 2016: 14). Museviliği anlatan kaynaklar genel olarak bu dini "milli din" olarak aktardıklarından Hazar Türklerinin Musevi olmaları hususu kafaları karıştırmaktadır.

³ Polonya Karay Cemaati Başkanı Szymon Pilecki: "30 yıldan beri Dini Karay Cemiyeti'nin başkanayım. Polonya ve Litvanya'da cemiyet yaklaşık 600 yıldan beri varlığını sürdürüyor. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Karaylar'ın bazıları özellikle Haliç ve Ludzk'dan yurda geri gönderme antlaşmasına dayalı, 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki sınırları olan Polonya'ya taşındılar. Şu an Polonya'da yaklaşık 150 kişiyiz. Polonya'nın çeşitli şehirlerine yayılmıştır" demektedir. Polonya Karayları Derneği Başkanı Irena Jaroszynska ise "Varşova'da şu an kökten, yani Karay anne babası olan 10'dan fazla kişi var. Ama daha büyük bir grup oluşturuyoruz, çünkü karışık evlilikler var ve çoğu kişiler eşlerini Karay toplumu için çalışmalarına angaje ediyor. Çocukları da etkinliklere, gündelik yaptığımız şeylere katıyor, bilgilerini çoğaltıyorlar. Ana dilimizi, onun kökenini, ahengini göstermeye çalışıyoruz. Şiir okuyor, Karayca şiir ve kısa öyküler yayınlıyoruz. Küçük topluluğumuza nazaran az da yayınlıyoruz. "Avazımız" - sesimiz denen bir dergi yayınlıyoruz" demektedir. Özü Türk belgeseli Yapımcı ve Yönetmen Neşe Sarısoy Karatay tarafından 2007 yılında TRT İstanbul Televizyonu için hazırlanmıştır.

Museviliğin kan bağıyla sonraki nesillere intikali meselesi Talmudist Yahudilerin tutumlarıyla ilgilidir. Musa döneminden itibaren farklı milletlere mensup toplumların Musevilige girişi kendilerini bu dine çağırانların misyonerlik yapmış olduklarıyla açıklanabilir. Mesela Kur'an-ı Kerim'e göre Belkıs, Süleyman vesilesiyle yeni dinine girmiştir (Neml: 18-40). Vaktiyle Irak, İran ve Türkiye'den göç etmiş, günümüz İsrail vatandaşı olan Yahudi Kürtlerin sayısı azımsanmayacak durumdadır. Kendilerine Falaşa denilen Habeş kökenli Yahudiler bugün İsrail'de askerlik yapmakta, Hint coğrafyasında da Hint kökenli Museviler yaşamaktadır. Hazarlar ve Kırımçaklar İsrail asıllı olmayan gruplar içinde yer alırlar. Bütün bunlar Museviliğin başlangıçta milli bir karakter taşımadığının göstergeleridir. Kaldı ki günümüzde İngiltere'de Musevi nüfusunun giderek azalması, eşlerden erkek olmayanların da Musevi sayılması gerektiği hususunu gündeme getirmiştir. Şu halde Hazarların Museviliği meselesini bu açıdan ele almak gereği vardır. Artamanov'a göre Orta Çağda Musevilige geçiş ancak dine yeni giren kişinin (neofit) atalarının Yahudi olması halinde mümkündür. Bu ataların hayali olması kuralı bozmuyordu (Artamanov, 2004: 346).

Yahudiliğin Hazar ülkesine ne zaman gelmiş olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Bunlardan biri R.S. Karaşemsi'ye aittir. O, 670 yılında Sakarya'dan Hazar ülkesine göç eden İshak Sangarî isimli bir Yahudi'nin, Hazar Hakanına Yahudiliği benimsettiğini söyler (Kuzgun, 1985: 129). Diğer bir görüş, Mervan'ın baskısıyla Hazar Kağanının Yahudiliği 737 yılında kabul ettiğini ifade eden Artamanov'undur (Artamanov, 2004: 343). Başka bir görüş 960'lı yılların başında Endülüs Emevi halifesi III. Abdurrahman'ın danışmanı Hasday bin Şaprut'a İspanya'ya, cevabi bir mektup yazan Hazar Kağanı Yusuf'un dönemidir. 960'ların başında yazdığı mektupta Yusuf, şecere kitaplarında soylarının nasıl yazıldığına dair bilgi vermiştir.⁴ Hazarların Museviliği benimseme tarihi olarak bazı belgeler VIII. Yüzyılın birinci çeyreğini, bazı belgeler ise IX. yüzyılın başlarını göstermektedirler. İki tarih arasındaki bu kadar büyük fark bazı araştırmacıları her ikisini de şüpheli görmeye sevk etmiştir (Artamanov, 2004: 350). Mes'udi'nin verdiği bilgilere göre Musevilik, Harun Reşid (786-809) zamanından itibaren Hazarya'da birinci din haline getirilmiştir (Artamanov, 2004: 348); (Karatay; Acar, 2015: 366-367). Musevi olmakla beraber hakan ve maiyeti dini taassup eseri göstermemiş, Müslüman tüccarları himaye etmişlerdir. Bunlar dini açıdan Musevi olmakla beraber aralarında Türkçe konuşuyorlardı. Hazarların kültür ve uygarlık alanları Asya ve Avrupa gruplarını birbirine bağlamaktadır. Süryanilik inanç sistemine yakınlıkları olduğu da günümüzde bilinmektedir (Türkdoğan, 2016: 30).

İslam'ın olumlu geçmişi, Karay takipçilerinin sayısını arttırmıştır. Yavaş yavaş, din özelliği kazanarak, bu yeni inanca çeşitli uluslardan insanları cezbetmiştir. Karay inancın dini öğretisi, İslam tarafından güçlü bir şekilde etkilenmiştir: Analoji (kıyas), insanın özgür iradesine güvenme, dinsel terimlerin ilkeleri (antropomorfik tanımlamalardan kaçınma ve bunları sembolik kavramlarla değiştirme), bazı dini dogmalar (kybla) ve (kurban). Başlangıçta, Davud oğlu Anan'ın İslam hukuk okullarından birini kuran Ebu Hanife'den İslam bilgisine sahip olduğu üzerinde anlaşılmaktadır. Hazar kağanlığı/hanlığı, çağdaş Rusya'nın güney bölgelerinde 9. yüzyılda yayıldı. Bu bölge dindarlık hoşgörüsü ile meşhurdur. Karaim misyonerler 8.-10. Yüzyıllar içinde kağanlığı ulaştılar. Rusya ve Kırım'ın güneydeki bozkırlarında yaşayan bazı Türk kabilelerine (Hazar, Kıpçak-Kuman ve diğerleri) inançlarını anlattılar. Ortak dil ve din, bu kabileleri uzun zamandır bir ulus olarak birleştirdi. Özerk bir yapı kazandılar. Günümüz Litvanya Karaimleri bu kabilelerin torunlarıdır (<http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/religion.htm>). Avrupa'da yaşayan Rabinik ve Karay Musevilerinin tamamı Avraam'ın (İbrahim), Yitshak'ın (İshak) ve Yaakov'un (Yakup) torunlarıdır. Yehuda kabilesi, Binyamin kabilesi ve yarı-kabile Menase soyundandırlar. Diğer tüm

⁴ Bu mektubun içeriğine dair bkz. Osman Karatay, Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge, Genize Mektubu, Karadeniz Araştırmaları, Sy. 18, (Yaz 2008), s.1-17; Mektubun metin ve geniş açıklaması için bkz. Osman Karatay-Muvaffak Dumanlı, Hazar Kağanı Yusuf'un Endülüs'e Mektubu, Bilig, Kış 2013, sy. 64, ss.100-230

Yahudiler yani Asur'un kralları tarafından sürülüp Yehuda Krallığı'ndan ayrıлып türlü ülkelere yerleşen diğer dokuz kabile ve yarı-kabile Efraim'in dini ve inancı Karaylar ile aynıdır.⁵

Litvanya'da Musevi Karay Türklerinin Tarihi

Karay Türklerinin Litvanya'daki tarihi 1397-1398 yılında başlamaktadır. Altın Ordu bozkırlarına düzenlenen sefer sırasında Litvanya Grandükü Vytautas (Litvanca Vytautas Didysis; Latince Alexander Vitoldus; Lehçe Witold), Kırım'dan birkaç yüz Karay ailesi getirip onları Litvanya Grandüklüğü topraklarına yerleştirmiştir (Arık, 2008: 157-158). Çoğunluğu Müslüman olan bu göçmenlerin arasında bulunan 380 Musevi, Karay ailesinden 300 kişi Vytautas'ın Trakai'deki sarayına yerleştirildi. Litvanya'daki Karaylar'ın sayısı zamanla artarak 5000 kişiyi buldu. Grandük Vytautas Karayları, sadık koruyucusu ve cesur askerleri olarak görmekteydi. Litvanya Grandükü ve Karaylar arasındaki ilişkiler her zaman iyi olmuştur. Bugünlere kadar Karaylar tarafından Vytautas'a duyulan saygı, başka bir deyişle kültü (hikâyeler, efsaneler, şiirler) ve Vytautas'ın onları en sevdiği yerleşim yerlerinden birinde –Ada Kalesine köprü ile ulaşılan tek sokağa, Trakai'ye yerleştirmesi bunu kanıtlamaktadır. Böylece Vytautas kendisine koruma sağlamıştır. 1930 yılında Litvanya Grandükü Vytautas'ın (Karaylar tarafından Vatat Bijus, düşmanları yenen kral olarak adlandırılan) 500'üncü ölüm yıldönümü Vilnius Kenesası'nda ibadet töreni düzenlenmiştir (Türkdoğan, 2016:15); (Jamontaite; Akova, 2016: 39).

Litvanya'da yaşayan Karaylar askeri ve sivil olmak üzere iki zümreden oluşmaktaydı. Trakai'da asker olarak görev yapan Karaylar şehir güvenliğinde ve kalelerin korunmasında görevlendirilmişti. Sonraki dönemlerde Trakai kalelerinin askeri önemi sona erince, bu göreve artık gerek kalmamıştır. Karaylar hakkındaki döküman kalıntılarında kendileri tarafından Grandükün albayları olarak adlandırılan Karaylar, hükümdarın yanında ayrı bir Karay biriminin olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca askerlik yapan Karaylar askeri zümreye ait haklarını kullanmışlardır. Hukuki durumlarına göre Karaylar hem yerel halktan hem Litvanya'da yaşayan diğer etnik gruplarından farklıdır. Tatarlar ve Yahudiler gibi Hıristiyan olmamalarına rağmen Karayların şehir yöneticisi tarafından yönetilen idari ve hukuki özerkliği vardır (<http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/history.htm>); (Jamontaite; Akova, 2016: 40). İki Türk milleti, Tatar ve Karaylar Litvanya'da 600 yıldan uzun bir süredir yaşamaktadırlar. Dil ve köken açısından en eski Türk kabilelerinden olan Kıpçaklardan gelmektedirler. Kıpçak ismi ilk kez M.Ö. I. bin yılında Orta Asya Kroniklerinde geçmektedir. Kıpçaklar en büyük Türk etnik ve dilsel topluluklardan birini oluşturmaktadırlar. XX yüzyıl ortasında dünyada 35 Türk boyu (yaklaşık 70 milyon insan) bulunmaktaydı. Bu boylardan 10 tanesi (yaklaşık 15 milyon insan) Kıpçak grubundan gelmekte, 11'i (37 milyon insan) Oğuz grubundan gelmekteydi. En çok Kıpçak Orta Asya'da, Çin'de, Kafkasya'da, Moğolistan'da, Türkiye'de yaşamaktadır (Jamontaite; Akova, 2016: 40).

Musevi Karay Türklerinin Litvanya'ya Göçleri

Karayların Bizans İmparatorluğuna ilk ne zaman geldikleri ile ilgili net bilgiler olmamakla beraber bu konu yeterince mercek altına alınmamıştır. Konuyla ilgili olarak ortaya atılan iki teoriyi kısaca şöyle özetleyebiliriz: Kırım Teorisi: Bu teoriye göre Antik Çağlarda Kırım'a yerleşen Karay mezhebi mensupları daha önceki dönemlerde astronomi öğrenmek için Bizans'a gitmişlerdir. İkinci teori ise Hazar Teorisi'dir: Bu teoriye göre Hazar İmparatorluğunda yaşayan insanlar Karay mezhebini kabul ederek 10. yüzyılın sonları ile 11. yüzyılda Bizans'a göç ederek buradaki topluluğun ilk nüvelerini oluşturdular. Anadolu'da birçok yerleşim yerine dağılan bu insanlar böylece İstanbul'da da bir Karay cemaati oluşturmuş, Haçlı seferlerinin ardından gelen yoğun göç dalgaları ile cemaat büyümüştür. Özetle Karay ismi dini bir terimdir ve herhangi bir etnik kimliği ifade etmez.

⁵ Zeher Çadikim'in Kitabı - Bölüm 3 - Haham Mordekai ben Yosef Sultanski, <http://www.karaylarinyasami.estranky.cz/clanky/karay-bilgelerine-gore--avrupal----karaylar--n-kokeni.html>

Bugün dünya üzerinde 30.000 civarında (Mısır Karayları, Arap Karayları, İsrail Karayları ve Rus Karayları) Karay mezhebine mensup insan vardır ancak bunların 2.000 kadarı Türk soylu olarak kabul edilmektedir (Kaya, 2015: 83). Kuman-Kıpçak Karailerin önce Macaristan sonrasında da Litvanya'ya yerleştiği bilinmektedir. Bugün Litvanya Karaylar Kuman-Kıpçak boylarından sonrasında da Kırım'dan gelen Karaylar oluşturmaktadır. Bu yerleşimler 14. Yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Sonrasında Kırımdan gelen Karaylar ise 19 yüzyıla tekabül etmektedir. Sovyetler Döneminde 2000 civarında Karay'ın yaşadığı tahmin edilmektedir (Yılmaz, 2011: 513). Tarihçi Yusuf Besalel'e göre Türk asıllı olmayan Yahudiler bu ülkenin başkenti Vilna'ya 14. yüzyılda gelmişlerdir. 16. yüzyıldan sonra Polonya'dan gelen Hasidler'in gücüyle kent, "Avrupa'nın Kudüs'ü" olarak anılmaya başlanmıştır. Bu ülkede yaşamış Vilna Gaonu ünlü bir din bilgini olarak tanınmıştır (Besalel, 2000: 207).

Hazar İmparatorluğu'nun yıkılması ile Karaylar başlıca üç gruba ayrılmıştır. Birinci grup Kırımda kalmış, diğer grubun Galiçya (Orta Avrupa)'ya göçü Moğol istilasının olduğu 13. yüzyılın başlarına kadar uzun bir süre devam etmiştir. Üçüncü grup ise 14. yüzyılın sonuna doğru Trakai'a gelmiştir. A. H. Eroğlu, Emanuella Trevisan Semi'den naklen Osmanlı Devleti'nin Karaylarla ilk defa 1361'de, I. Murat'ın Edirne'yi fethetmesiyle karşılaştığını ve bu fethin Edirne'yi Karaylığın ilim merkezi haline getirdiğini belirtmiştir. 1453 yılından itibaren ise İstanbul Karaylığın kültürel merkezi haline gelmiştir. 1492 yılında İspanya'dan kovulan Museviler de İstanbul'a sığınmıştır. Yine Litvanya'dan ve Kiev'den İstanbul'a göçler yaşamıştır. Bu sayede İstanbul'daki entelektüel hayatları yeniden yükselişe geçmiştir. Böylece İstanbul Karayları 17. yüzyıla kadar Hasköy, Balat, Galata ve Karaköy civarında dünyanın en kalabalık Karay cemaatini oluşturmuşlardır. Bugün dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış 2000 kadar Karay Türkü ağırlıklı olarak Kırım'da, Ukrayna'da, Polonya'da, Litvanya'da, Rusya'nın çeşitli yerlerinde ve Avrupa ülkelerinde, Türkiye'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avustralya'da yaşamaktadır (Kaya, 2015: 83-85). Litvanya Karayları, Kırımdan göçenler Karailer İstanbul'a göçmelerine karşın, Kuman-Kıpçak Karailerin önce Macaristan sonrasında da Litvanya'ya yerleştiği bilinmektedir. Bugün Litvanya Karaylar Kuman-Kıpçak boylarından sonrasında da Kırım'dan gelen Karaylar oluşturmaktadır. Bu yerleşimler 14. Yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Sonrasında Kırımdan gelen Karaylar ise 19 yüzyıla tekabül etmektedir. Sovyetler Döneminde 2000 civarında Karay'ın yaşadığı tahmin edilmektedir (Yılmaz, 2011: 513)

Kırım ve Litvanya Karayları, Osmanlı-Rus savaşlarında ve Birinci Dünya Savaşında hayli zayıf vermiş, hele komünist ihtilalinde çok büyük darbe yemiştir. İkinci Dünya Savaşının sonuna doğru 1944 yılında Stalin, otuz bin Karay Türkünü Sibiry'a sürmüştür. Her şeye rağmen savaş, sürgün ve esaret Kırım Karaylarını yok edememiştir. Kırım'dan Litvanya'ya ve Polonya'ya göç eden ve bu ülkelerde asırlarca yaşayan Karay Türkleri, Kırımdakilere göre biraz daha şanslı çıkmışlar ve onlar kadar sıkıntı çekmemişlerdir (Kuzgun, 1985: 269).

Litvanya'da Yaşayan Musevi Karay Türklerinin Günümüzdeki Nüfusu

Musevi Türk Karaylarının Litvanya'daki nüfusuna geçmeden önce Musevilerin Kuzey Doğu Avrupa'da yakın tarihteki durumuna göz atmakta fayda vardır. 17. yüzyılda Polonya ve Litvanya'da yaşayan Yahudilerin sayısı günümüz tarihçileri tarafından 500 bin (tüm nüfusun yüzdesi) olarak tahmin edilmektedir. Bu yalnızca orada 300 bin-400 bin kişilik bir nüfus yaşıyor demektir ki, bunun Hazarlara aşağı yukarı denk sayılması gerekir. Bilinen veriler ışığında bir Hazar göçünün Ukrayna-Polonya-Litvanya üzerine yönelmesi, 1000 yılına doğru Plast sülalesinin iş başına geçmesi, Moğol istilası sırasında bu göçün hızlanması 15. ve 17. yüzyıllarda sona ermesi, o sıralarda steplerin aşağı yukarı tümüyle boşaltılmış olması ve Hazarların dünya yüzünden silinmesi gibi bilgiler ışığında, bu sayıların tutarlı olduğu bir gerçektir. 16. yüzyılda dünya Yahudi nüfusunun bir milyon dolaylarında olduğunu görüyoruz. Poliak'ın, Kutschera'nın ve bazı diğer yazarların işaret ettiği gibi, bu durumda, Orta Çağ'da Yahudi dinine inananların büyük çoğunluğunun Hazarlar olduğu anlaşılmaktadır. Hazarların oldukça büyük bir bölümü Almanya, Polonya, Litvanya, Macaristan ve Balkanlara

yerleşmiş, bir Doğu Avrupa Yahudi toplumu oluşturmuş ve yine dünya Yahudilerinin çoğunluğu oluşturmuşlardır (Türkdoğan, 2016: 15). 1897’de ise Rusya’nın tümünde yapılan ilk nüfus sayımında, Çar ülkesinde 12.894 Karaim’in yaşamakta olduğu saptanmış olup bu sayıya Polonya topraklarında yaşayanlar da dahildir. Bunların arasından 9666’sı ana dilleri sorulduğunda “Türkçe” demişler, 2632’si Rusça konuştuklarını ifade etmiş ve yalnızca 383’ü Yiddish dilini konuştuklarını söylemişlerdir (Türkdoğan, 2016: 16).⁶

II. Dünya Savaşı öncesinde ülkenin %10’u, Vilna’nın da %40’ı Yahudi idi. Günümüzde ise, eski Yahudi mahallesi harabeye dönen fakat iki Yahudi müzesine sahip olan Vilna’da ancak birkaç bin Yahudi yaşamaktadır. 96 sinagogdan ancak biri faal durumdadır. Antisemitizm hızını yitirmiştir. Yahudiler, ülkede kapitalist ekonomiye geçiş sürecinde örnek çalışmalarda bulunmuşlardır. Litvanya’nın Yahudi nüfusu 1979’da 14.799, 1989’da 12.400 idi. 1989’da 780, 1990’da 2355, ülkenin SSCB’den bağımsızlığını kazandığı 1991’de de 2962 Yahudi çoğu başkent Vilnius’tan olmak kaydıyla ve çoğu İsrail’e olan bir göç gerçekleşmiştir. 1990’da daha sonraları Litvanya Yahudi Kültürü Derneği Başkanı olan Emanuel Zingeris, Sovyet Prezidyumu’na seçilmiştir. Vilnius’ta bir Yahudi müzesi açılmıştır ve ayrıca bir aylık cemaat gazetesi neşredilmektedir. Vilna Geto’sunun yıkıldığı gün bir anma günü olarak saptanmış ve kitlesel Yahudi katliamları anısına bir toplantı merkezi inşa edilmiştir. Litvanya Yahudi Cemaatleri Konseyi tesis edilmiştir fakat bir zamanlar büyük bir Yahudi nüfusu barındıran ve onun kültürel birikimine şahit olmuş olan Litvanya’nın Yahudi nüfusunun çok azalması nedeniyle bu konsey fazla bir etkinlik gösterememiştir (Besalel, 2000: 208). Son 40 yıllık dönem içinde Litvanyalı Karayların (Türkler dahil) nüfusunda azalma görülmektedir. Buna göre 1959 yılından 1997’ye kadarki veriler şu şekildedir: 1959’da 423, 1970’de 388, 1979’da 372, 1989’da 289, 1997’de 250. 1997 yılında erkek sayısı 132 iken kadın sayısı 125’tir. Litvanya kentlerinde nüfus dağılımı ise şöyledir: Vilnius’ta 138, Trakai’da 65, Grigiškės (Trakai region)’da 6, Lentvaris (Trakai region)’da 4, kaunas’ta 4, Noreikiškės (Kaunas region)’de 4, Panevėžys’ta 31, Naujamiestis (Panevėžys region)’de 2, Pasvalys’da 2, Šeduva (Radviliškis region)’da 1kişi olmak üzere 257 (<http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/history.htm>).

Litvanya İstatistik Departmanı tarafından 2011 yılında gerçekleştirilmiş genel nüfus sayımı verilerine göre, Litvanya’da 154 çeşit farklı milliyette insan yaşamaktadır. Ülkenin bugünkü nüfusu 2.980.000 kadardır. Bu nüfusun %84,2’si etnik olarak Litvan’dır. Ülkede oldukça büyük azınlıklar vardır: %6,6 Leh, %5,8 Rus, %1,2 Beyaz Rus, %0,5 Ukraynalı ve %0,6 diğer (Lietuvos Statistikos Departamentas, 2013). Ülkenin en büyük azınlığı Lehler oluşturur ve ülkenin güneyinde Vilnius bölgesinde yoğunlurlar. Ruslar, en büyük ikinci azınlıktır, ülkenin iki büyük kentinde Vilnius ve Klaipėda’da yoğunlaşmışlardır. Litvanya’da yaşayan Türk kökenli azınlıkların sayıları az olmakla beraber Karay Türkleri (241 kişi) ve Tatarlardır (2793 kişi). Tatarların önemli bir kısmı başkent Vilnius’a 40 km uzaktaki “Kırk Tatar” köyünde (Keturiasdesimt Totoriu Kaimas) yaşamaktadır. Karaylar ise, ülkenin eski başkenti Trakai ve çevresinde yerleşmiştir (Lietuvos Statistikos Departamentas, 2013), (Jamontaite; Akova, 2016: 41). Bununla birlikte 2017 yılının Ağustos ayında Trakai’ye yaptığımız ziyarette burada yaşayan 60 kadar Karay Türk’ü bulunduğunu ve Karay Türkçesi konuşan az sayıda yaşlı kimse bulunduğunu öğrendiğimizi belirtelim.⁷

Trakai Şehri

Baltık denizine kıyısı olan Litvanya 65 bin km. yüz ölçüme sahiptir. Trakai şehri de başkent Vilnius’a 28 km. mesafede yer almaktadır. Litvanlar köken olarak İndo-Avrupalı olup dini bakımdan Katolik bir ülkedir. 13. Yüzyılın başında pagan iken Baltık bölgesinde en geç Hıristiyan olan toplum Litvanlardır. Haçlı seferleri devam ederken Kaunas’ta bir derebeyi olan Vitovt Litvan birliğini kurmuş ve kendini Litvan dükü olarak ilan etmiştir. Doğu Avrupa, Polonya, Litvanya, Macaristan

⁶ Yaklaşık olarak 1000 yıldan fazla bir süreden beri Avrupa’da yaşayan Aşkenaz Yahudilerinin kullandığı dil.

⁷ Trakai Şehir sakini işletmeci Arturas ile yaptığımız görüşme, 28.08.2017 (Yazarın notu).

yörelere öncelikle Hazar topraklarından ve Rusya'dan gelenler tarafından kurulmuştur. Güney ve batı Avrupa'dan gelip yerleşen Yahudiler, buralara çok daha sonraları gelmişlerdir (Türkdoğan, 2016: 15). 14. yüzyılın sonunda Litvanya Grandükü Vitovt, Kıpçak Hanlığıyla savaşırken Litvanya'ya örnek çiftçiler ve bahçıvanlar olarak Karayları götürmüş ve onları şövalyelerin toprak sahibi olduğu bölgenin sınırlarındaki topraklara yerleştirmiştir. Karaylar, grandükün sarayındaki askeri birlikte, Trakai'da geniş emlakler ve sayısız armağanlar alarak, daha sonra Polonya kralları tarafından da onaylanan görevler almışlardır. Yeni hayat şartları Karayların gelişimine imkân tanımıştır. Çünkü 16. yüzyılda Polonya'daki ve Litvanya'daki cemaat sayıları, 32'yi bulmuştur. Yine de savaşların ve beslenme zorluklarının sonucu, daha sonraki dönemlerde altından kalkamayacakları büyük kayıplar vermişlerdir (Çulha, 2002: 25). 15. yüzyılda ise çevre ülkelerin tamamı daha önce Hıristiyan olunca ya Katolik ya da Protestanlık arasında seçim yapmak durumunda kalarak tamamen Hıristiyanlığa geçmişler ve Kaunas şehrini başkent yapmışlardır. Litvan dükü Gediminas'ın Polonya kraliçesi ile evlenmesinden sonra Katolikliğe geçmekle kalmamışlar ve Polonyalılarla birleşmişlerdir. Günümüzde ateizm yaygın olsa da (Baltık memleketleri hali hazırda böyledir) Katolik gelenekleri devam etmektedir. Günümüzde başkent Vilnius'ta 42 kilise mevcuttur.

Taş devrinden beri insanlar Trakai şehrinde tarımcılık ve hayvancılık yapmakta ve yabancı hayvanlardan ve düşmanlardan korunmaktadır. İlkel toplum zamanlarından kalma Trakai topraklarında mitolojik ve pagan kültür unsurlarını taşıyan höyükler, mezarlıklar, ilkel kamplar, antik köylerin izleri ve sur duvarları bulunmaktadır. Orta Çağ döneminde Trakai Litvanya Grandüklerinin taht yeri olarak kullanılmıştır. Haçlıların saldırıları arttıkça Trakai Yarımada Kalesi ve Ada Kalesi inşa edilmiştir. Litvanya devletini koruyacak, Doğu ve Batı fatihlerinden koruma amaçlı Trakai çevresinde ve merkezinde iç ve dış savunma sistemleri kurulmuştur. Dış savunma sistemi çevredeki höyükler ve Tatar yerleşim yerlerinden oluşmaktadır. İç savunmada ise Ada ve Yarımada kaleleri, savunmaya hazırlıklı kiliseler, Tatar ve Karay Türklerinin yaşadıkları Trakai yerleşim yerleri kullanılmaktadır (Jamontaite; Akova, 2016: 39). Litvanya Karayları, 1441 yılından 19. yüzyılın ortalarına kadar Trakai'da kendi özel yönetimlerine sahip idiler (Kuzgun, 1985: 269).

Başlangıçta Karaimler, Büyük Düklüğün iki kalesi olan günümüzde Karaim Caddesi olarak geçen iki kale arasındaki Trakai'ye yerleştirilmiş, daha sonra bir kısmı Biržai, Naujamiestis, Pasvalys, Panevėžys'de de yaşamış olsalar da Trakai her zaman toplumun Litvanya'daki idari ve dini merkezi olmuştur. Karaimler bu bölgeyi sadece kendilerine bir sığınak/ev olarak görmediler ayrıca vatan olarak da tutmaya başladılar. Yüzyıllar boyunca Kırım ve Galiç-Luck bölgelerinden olan Karaimler'le etnik ve kültürel ilişkileri kesilmeden devam etti (<http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/history.htm>).

Din

Burada Karayların dini özelliklerine geçmeden evvel Talmudistler ve Karaylar arasındaki farkları zikretmekte yarar görüyoruz. Karay ilmihaline yer veren bir kaynakta bu durum şu şekilde açıklanmaktadır: "Talmudistler yazılı olan Musa'nın Yasaları yanı sıra sözlü geleneğe inanırlar ve bunların Hahamlarına göre Musa'ya Sina dağında bu sözlü geleneğe verilmiştir. Talmudistler bu sözlü geleneğin Musa'nın ölümünden sonra nesilden nesile aktarıldığını iddia ederler. Sonralarında bu sözlü geleneğin (yazılı olmayan kanunların) unutulmasından çekinerek yazılmış ve Hahamlar (Rabbiler) tarafından organize edilmiştir. Bu öğretinin taraftarları kutsal öğretiye gitgide çelişkili, Kutsal Kitab'a aykırı kendi yorumlarını eklemiş veya ayetlerin gerçek anlamını değiştirecek yorumlarda bulunmuşlardır. Teolojik anlaşmazlıklar ve çatışmalar Talmudistlerin arasında gitgide artmaya başlamıştır ve yasaların farklı yorumları ortaya çıkmıştır. Çayın dereye ve nehre dönüşmesi gibi bu (artan) yorumlar Hahamların açıklama okyanusu haline geldi, Mişna ve Gemara olarak bilinen Talmud'un bölümleri oluştu (bu sebepten dolayı bu doktrinin takipçileri Talmudist olarak addedilir). Talmud tüm insanlar arasında yayılmaya başladı ve Talmud'daki sözler sanki Tanrı'nın sözleriymiş gibi izlenim uyandırdı. Karaylar ise sadece Kutsal Kitabı takip ederler. Talmud'da Kutsal

Kitabı destekleyen hiçbir şey bulamadılar bundan mütevellit Karaylar asla (daha önceden de yapmadılar) bu insan uydurması öğretiyeye boyun eğmeyecekler ve onlar eski inancın sadık evlatları olarak Musa'nın Yasalarını (ki Talmud'dan çok uzun zaman önce) Tanrı tarafından Musa'ya Sina dağında verilen dini sürdürecektirler. Karaylar, ayrı ve bağımsız bir dini grup olmuştur bundan dolayı Talmudistler ile hiç bir bağı bulunmamaktadır” (<http://www.kisailmihal.estranky.cz/clanky/talmudistler-ve-karaylar-aras--ndaki-fark-nedir-.html>).

Karailik aslında Eski Ahit'in saf bir inancıdır; sözlü veya yazılı herhangi bir yetkili makam kabul etmemektedir. Hiçbir Kutsal Yazı - Ne Yeni Ahit, ne Talmud, ne de Kur'an- Karai sisteminde kutsal ya da kutsallaştırılmış değildir, bunlar dini konulara ait (sözlü veya yazılı) olan geleneği yansıtmazlar. Karaimlere göre tüm gerçek hakikat yalnızca Eski Ahit'te gizlidir ve her Karaim mümini kutsal metni kendi kendine okuma ve araştırma yapma hakkına haizdir. Eski Ahit üzerine yorum yapma konusundaki mevcut haham geleneklerine karşı koyma fikri Davut oğlu Anan'dan gelmiştir. O şöyle demiştir: “Kutsal Yazıları iyice araştırın ve benim fikrime de güvenmeyin” (<http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/religion.htm>).

Eski Ahit, Karayların dininin temelidir. Tevrat'tan sonraki dönemde hahamların geliştirdikleri hukuk ve tefsirlere göre yazdıkları ve Tevrat'a ekledikleri Kudüs ve Babil Talmut'unu tanımamaları, sadece Tevrat'a bağlı kalmalarından dolayı Karaylar” yani “Tevrat'ı okuyanlar” adını alarak ayrı bir cemaat oluşturmuşlardır. Temel olarak “On Emir”i esas alırlar. Diğer Musevilerden bu ve diğer bakımlardan çok farklıdır.

Trakai Kenesası ve İbadet

Kenesa Arap dilinde kilise anlamına gelmektedir. Trakai Karaylarının ibadethanesi –Kenesa Trakai- şehrin Kuzeybatısında, Karay sokağında yer almaktadır. Kenesa XIV yüzyıldan beri Karayların yaşadıkları bölgededir. XVI yüzyılda yanmış ve 1533 yılında yeniden inşa edilmiştir. XVIII yüzyılı kadar birkaç kez daha yıkılmış olup yeniden restorasyonu yapılmıştır. 1794 yılında tekrar bir yangın yaşamış ve Slutsk ve Kırım Karayları tarafından yeniden inşa edilmiştir. 1812 yılında Trakai'dan geçen Fransız askerleri tarafından tekrar yakılmıştır. XIX. yüzyılın I. yarısında ahşap kenesası yeniden inşa edilmiştir. 1903-1904 yılında kenesa 1898-1899 yılının projesine göre restore edilmiştir (Jamontaite; Akova, 2016: 41). Vilnius'taki kenesa bir ara -1949 yılında- ibadete kapatılmıştır (<http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/history1.htm>). Trakai'daki Karaylar ibadetlerini buradaki “Kenesa”da (Knesa-Kenessa, Kinessa)⁸ yapmaktadırlar. En eski Litvanya kenesası XV. yüzyılda yapılmış olan Trakai'dakidir. Trakai'dakinden başka Vilnius'ta iki tane Karay kenesası bulunmaktadır. Eskiden kenesalar başka Litvanya şehirlerinde – Birzai'da, Naujamiestis'te ve Panevezys'te de mevcuttu. Karay dini kültürü Sovyet döneminde bile Litvanya'da devam ettirilmiştir. Avrupa'nın kapanmayan tek kenesası da Trakai kenesasıdır (Jamontaite; Akova, 2016: 40). Polonya'nın başkenti Varşova'da ise bir Karay kenesası mevcut değildir.1936 yılında Karaim dini cemaatinin devletteki yasal statüsünü düzenleyen bir kanun çıkarılmıştır (<http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/history1.htm>). Karay Ruhani Meclisi 19. Yüzyılın ortalarında kurulmuştur. Karay dilinde ilk dua kitabı da 1528 yılında yayımlanmıştır.

Karaylar ayinlerinde ey İsrailoğlu demez, Ay Karayoğlu derler. İbadetlerinde Karay Türkçesi konuşurlar. Allah'ın adına Yehova yerine “Tengri” veya “Alla” derler. İbadethaneleri Kenesalarına ayakkabılarını çıkararak girerler. Abdeste benzer şekilde ellerini yüzlerini yıkarlar, ellerini açarak dua ederler ve yüz sıvazlarlar. Kendilerine özgü kıyam, rüku ve secdeden oluşan bir tür namaz kılarlar. Ayakta ve yerde oturarak dua ederler. Ayrıca Hz. İsa ve Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul ederler. Kırım'da bulunan “Baltatiyemez” (balta değmemiş) mezarlığın da eski Türk dinine benzeyen unsurlar bulunmaktadır Bir Karay olan Anna Akbike Sulimowicz:

⁸ Trakai'a 28.08.2017 tarihinde yaptığımız ziyarette bu kenesa tadilatı idi (Yazarın notu).

“Karaylar sadece Tevrat’ı kabul ediyor. Yani Yahudilerin ilave ettikleri kutsal kitapları, Mişma, Dimara ve diğer şeyleri kesinlikle kabul etmiyoruz. Bir de bu fark var. Hz. İsa’yı ve Hz. Muhammedi peygamber olarak görüyoruz” demektedir. (<http://www.ozu-turk.com/>).

Gelenekler

Karay kültür mirasının birçok özel unsuru vardır ve bunlar özellikle ulusal gelenekleri takip eden bilinçli Karayların kimliğinin korunmasını mümkün kılmaktadır. Uzun zamanlar çeşitli tarihsel zorluklara rağmen ana Karaim ayinleri yaşatılmıştır. Bu durum gençlerin ulusal kimliğe duyarlılıklarını arttırmaktadır. Karaim’in ayinleri, doğum, evlilik ve ölüm gibi insan hayatının en önemli anlarıyla ilgilidir. Özellikle dini festivallerde Karayların ulusal geleneklerini korumaları daha önemli kabul edilmektedir. Bugüne kadar Karaylar tarafından yapılan en önemli tören, toj adı verilen düğünlerdir. Eskiden bir kız çocuğu doğduğunda, kenesada şükür duası ve ad verme yapılırdı. Bir erkek çocuk doğduğunda ise, daha büyük bir kutlamanın yapılması gereği vardı. Ancak, günümüzde sadece kenesada kısa bir törenle (yeni doğana ad verme ve bunu yüksek sesle duyurarak ve şükür duası edilmekte) ve evde küçük bir parti ile kutlama yapılmaktadır (Lithuanian Karaims Culture Community; <http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/tradition.htm>).

Litvanya Karaylarının gelenekleri içinde düğün gelenekleri çok dikkat çekicidir. Düğünler iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, sosyal örf ve adetlere bağlı olup kısmen resmi nikah hüviyetinde görünmektedir. İkinci bölüm kenesada yapılan merasimleri kapsamaktadır. Litvanya Karaylarının kenesa dışında yaptıkları törene Karayca “kelişmek” adı verilmektedir. Kelışmekten birkaç gün önce güveyin yakınlarından bir genç, akraba ve komşuları düğüne, “kiyovbe kelin yuvuz başuradurlar da toyğa koladılar” (güveyle gelin önünüzde eğilerek sizleri düğünlerine davet ederler) diyerek davet eder. Kelışme başladıktan sonra Karayca “vakil” adı verilen seçilmiş bir kişi güveye, “Negya bizni bere kolduy” (bizi buraya niye çağırdın?) diye sorar, güvey de ona “Bolma üstümya tanıhlar ki, ayrışsı ettim katınlıhka ol boy kızını” (Bu kızı kendime eş seçtiğime şahit olmanız için) diye cevap verir. Merasim buna benzer konuşmalarla devam eder. Bundan sonra genç erkekler kendi aralarından düğünü yönetecek bir kişi seçerler ki buna “ataman” denir. Gençlerden biri kısa bir düğün konuşması yapar, buna da “Ataman Saylamağı” adı verilmektedir. Kelışmek sona ermeden önce bir şarkı söylenir. Gelin odanın ortasında duran iskemleye oturur ve bu sırada onun saçları taranırken bir şarkı söylenir. Bu sırada bir kişi keman çalar. Söylenen şarkının adı “Muhzul Kelin” yani “Üzüntülü Gelin”dir (Kuzgun, 1985: 270-271).

Ölü Gömme Geleneği ve Mezarlıklar

Bir kişi öldüğünde, mümkün olan en kısa sürede gömülmektedir. Trakai, Vilnius ve Panevėžys’de Karay mezarlıkları bulunmaktadır. Törene katılan topluluk, ölüyü tabutla mezara koyarken yakınları mezar başında otururlar. Bu sırada topluluğun yaşlı kimseleri mezmur okurlar. Ölünün aile yakınları mumlar yakarlar. Karaylar yüzleri güneye bakacak şekilde gömülürler. Cenaze töreni boyunca insanların diğer mezarları ziyaret etmelerine izin verilmez. Akrabalar ve arkadaşlar davet edilirse, konuklar ölen kişinin evine geri dönerler. Ruh için dualar bir kez daha burada okunur. Ölen kişinin evi, ölümünden sonra haftanın her günü, otuz gün sonra ve yılda bir kere ziyaret edilir (Lithuanian Karaims Culture Community; <http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/tradition.htm>). Eski Karay Mezarlığı, Trakai şehrinin batısında yer almaktadır. Mezarlık XIV yüzyılda kurulmuştur. Mezarlığın Kuzey tarafına 1710 yılındaki vebaya kadar ölenler gömülmekte, Güney tarafına ise vebadan sonra 1932 yılına kadar ölenler gömülmektedir. En eski mezar taşları basit taşlardan oluşmakta ve sonraki dönemlerin - ornamentler ve İncil alıntıları ile süslenmiş taşlar bulunmaktadır (Jamontaite; Akova, 2016: 42).

Karay mezarlıkları hakkında Ukrayna Karayları Başkanı Vladimir Örmeli, Kırım’da bulunan Baltatiyemez Mezarlığı ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “Bu Baltatiyemez Mezarlığı’dır. Avrupa’daki Türk mezarlıklarının en eskisidir. Baltateymes Türkçeye çevrildiğinde balta deymemiş

anlamına gelmektedir. Daha önce gördüğümüz gibi mezarlıkta kayın ağaçları bulunmaktadır ve biz bu ağaçlara dua etmekteyiz. Her bir soyun kutsal kayın ağacı vardır. Mesela bizim soyumuzun da kayın ağacı vardır. Biz oraya gidip dua ediyoruz. Ama kimseye belli etmiyoruz. Bu ağaçlar kutsal olduğu için dalları koparmak bile yasaktı. Ağaçların dipleri dairelenmiştir ve bu daireler güneş anlamına gelmektedir. Bundan eskisi yoktur ve bizim bütün insanların düşünceleri bu noktaya doğru yönelmektedir. Burası bizim kutsal yerimizdir. Buraya hergün birisi ziyarete gelir. Kale adındaki Etnik Kültürel Merkezi'nin gençleri bu mezarlığı temizlemeye gelmektedir. Bu yazılar eski İncil dilinde yazılmıştır, bu tanrının dilidir. Taşların üzerindeki baskılar solar yazısıyla yazılmıştır ve bütün Türk halklarına aittir bu baskılar. Bildiğiniz gibi Evliya Çelebi bu mezarlık hakkında birçok yazı yazmıştır” (<http://www.ozu-turk.com/karaylar.htm>).

Müze

Trakai'da en çok ziyaret edilen müze olan Trakai tarihi müzesi, Trakai Ada Kalesinde yer almaktadır. 2009 yılında Trakai Ada Kalesi merkez sarayı sergisinde yenilenmiş “Litvanya'da Karaylar ve Tatarlar” isimli salon kapısını açmıştır. Müzede geleneksel Karay ve Tatar yaşam tarzları ve kültürlerini yansıtan koleksiyon bulunmaktadır. Koleksiyon geleneksel kıyafetlerden, ev gereçlerinden ve askeri aletlerinden oluşmaktadır (Jamontaite; Akova, 2016: 42).

Ünlü Türkolog Karay hahambaşı Seraya Şapşal (1873-1961)'un özel koleksiyonundan alınan parçalar ile 1967 yılında Trakai'da Karay etnografya müzesi kurulmuştur. 1951 yılında Şapşal'ın koleksiyonu Trakai Milli Tarihi Müzesine verilmiştir. Samuray zırhları, suaygırı deri kalkanı, mercanlar ile süslü hançer, eyerler, tepsiler, tarihi ve etnografya koleksiyondan çeşitli Karay yaşam tarzı ve el işi örnekleri koleksiyonda yer almaktadırlar.

Ev Mimarisi

Trakai eski şehrinde bulunan en önemli sokaklarından biri Karaylar sokağıdır. Tarih boyunca Karaylar bu sokakta yaşamaktadırlar. Bütün etnografya evleri ahşap tahtalar ile dekore edilmiştir. Geleneksel Karay evi sokağa bakan üç pencereden oluşmaktadır. Efsaneye göre, Karay evi inşa edilirken, bir penceresini kendisine, diğerini – Grandükü Vytautas'a, üçüncüsünü ise Tanrıya adamaktadır. Çoğu Karay sokağındaki evler Litvanya kültür mirası listesinde ve koruma altındadır (Jamontaite; Akova, 2016: 42).

Dil

Türk dilinin Kıpçak lehçelerinden birini konuşan bir Türk halkı olan Karaylar, bugün daha çok Litvanya'nın Vilnius, Trakai (Trakay) ve Panevez; Polonya'nın Varşova; Ukrayna'nın Lutsk ve Haliç; Kırım'ın Simferepol şehirlerinde ve İstanbul'da yaşamaktadırlar. Karaylar arasında kendi ana dilini bilen ve konuşan sayısı çok azdır. Kendi ülkeleri, özerk bölge-leri ve resmî dilleri olmayan Karayların dilleri, dolayısıyla da kendileri bugün yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Gülsevin, 2016: 279).

Günümüzde Türk Karayların yoğunlukta yaşadıkları yerler Litvanya, Polonya, Kırım ve İstanbul'dur. Türkiye'de Karayca konusunda yapılan araştırmaların sayısında bir artış gözlemlenmektedir (Durgut, 2016: 517). Karay Türkçesi Karayların konuştuğu dil Karay (Karaim) Türkçesi olup Kıpçak dil grubuna dahildir. Günümüzde Birleşmiş Milletlerin koruması altındaki dillerdendir. Karay Türkçesinin Litvanya'da konuşulan Troki (Trakay), Kırım'da konuşulan Kırım ve Polonya'da konuşulan Haliç-Lutsk şeklinde üç ağız bulunmaktadır. Karay dilinin, Karaçay, Kırım Tatarcası, Nogay gibi öteki Kıpçak Türkçe lehçeleri ile birçok ortak özelliği vardır. Bu lehçeleri konuşan topluluklar dil dışında ortak gelenekler, öyküler, masallar, koşuklar, yemek adları gibi özellikleri de paylaşırlar. Karay kültüründeki bu Kıpçak Türk karakteri Güney Rusya'da Deşt-i Kıpçak yani Kıpçak Stepleri denilen bölgede yaşamış Karayların atalarının Türk olduğu, Türkçe konuşan diğer halklarla karışmış olabileceklerini göstermektedir. Günümüzde Karay Türkçesini

konuşanların sayısının 5000 dolayında olduğu sanılır. Günlük konuşmada kullananların sayısı Litvanya'da 50, Kırım'da 8 dir. Kırım'da bugün yok olmuş olan Karay dilini, son yıllarda gençler arasında kitaplardan öğrenerek yaşatmaya çalışanlar vardır. Litvanya'da 1988'de kurulan Litvanya Karay Kültür Derneği desteğiyle Karay dili ve kültürü yaşatılmaya çalışılmaktadır. Etnik, coğrafi veya dil özelliği farklılıklarına göre yapılmış olan Türk lehçeleri tasniflerinde Karayca; etnik bakımından Kıpçak; Kıpçak-Polovets, coğrafi konum olarak Batı; Kuzeybatı; Karadeniz-Hazar çevresi, dil özellikleri bakımından da tav; tavlı; kalgan grupları içinde gösterilmiştir. Türkologlar tarafından Kıpçakçanın bir kolu olarak gösterilen Karayca, aslen Kırım bölgesinde şekillenmiş olmakla birlikte, farklı 3 bölgede nispeten farklılaşmış 3 ağza ayrılmıştır. Bunlar; 1. Troki (Trakai) ağzı 2. Haliç-Lutsk ağzı 3. Kırım ağzıdır.

Karaylar çevrelerinde pek bulunmayan, makbul karşılanmayan bir mezhebe bağlı oldukları için pek çok kez başka toplumların yadırgamaları, hatta düşmanlıkları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum onların ya topraklarını tamamen terk etmelerine ya da daha izole bir hayat sürmelerine sebep olmuştur. Bu izolasyon, dillerinin başka Türk lehçelerinden etkilenmesini de nispeten engellemiştir. Her ne kadar Kırım'da kalanların dili Kırım Tatarcasının içinde eridiyse de, Litvanya ve Polonya'ya gidenlerin dilinde eski özellikler uzun süre muhafaza edilmiştir (Gülsevin, 2013: 209).

Trakai şehrinde Uluslararası Yaz Karay Dili Kampı on iki kez düzenlenmiştir. Dil kampı, Litvanya Karayları kültür topluluğu tarafından düzenlenmektedir. Karayca kampına dünyanın farklı yerlerinden Karaylar katılmaktadır. Her sene yaklaşık 80 kişi 2 haftalık yoğun programa dâhil olmaktadır. Nesli tükenmekte olan dünya diller listesinde yer alan Karayca, yaz kamplarında sürdürülmektedir.

Günümüzdeki Karaylar, Kumanlar, Polonya, Litvanya ve Finlandiya Tatarları hakkında Neşe Arısoy Karatay'ın yapımcı ve yönetmeni olduğu çok önemli bir belgesel çalışması yapılmış ve TRT-2 kanalında sunulmuştur. Program metni de bir internet sitesine aktarılmıştır (<http://www.ozu-turk.com/>). Litvanya ve Kırım'da yaşayan Karay Türklerinin büyük bir bölümü çeşitli nedenlerle ana dilini konuşmamaktadır. Ancak Karaylar geçmişte, nine ve dedelerinin Türkçe konuştuğunu ve kendilerinin Hazar Türk kültürüne ait olduğunu çok iyi bilmektedirler (<http://www.ozu-turk.com/>). Bu hususta bazı Karaylar şu görüşleri dile getirmişlerdir: Jozifas Firkovicus (Litvanyalı Karay-Hazan (Din adamı): "Biz Litvanya Karaylarıyız. Litvanya Karayları, Kırım'dan esenlikle gelmişler. Bizim atalarımız Hazarlar ve Kıpçaklardır. Karayca konuşuyoruz. Dilimiz Türk dilidir." Anna Akbike (Polonyalı Karay-Türkolog): "Küçük halkımız ihtisaslı Türkolog diyebiliriz. En sevdiğimiz meslek Türkolog olmak. Sanırım 19 yy'ın sonlarına doğru dini kimlik daha geri plana alınarak daha çok vurgu etnik kimliği daha ön plana çıktı. Ve o zamanlar Türklere, Türklüğe daha çok büyük ilgi duymaya başlandı." Anna Abkovicz: "Benim annem de babam da Karaim dilini biliyorlar fakat bize hiç öğretmediler. Litvanya'da Karaim dilini öğreten yaz okulunu katıldım şimdi Polonya'da da bu dili öğrenmeye devam etmek istiyorum. Gelenek ve göreneklerimizi, kültürümüzü yaşatmaya çalışıyoruz. Çocuklara kültürümüzü, yemeklerimizi, dini günlerimizi öğretmeye çalışıyoruz, geleneklerimizi muhafaza etmenin önemini anlatıyoruz. Polonya Karayları Derneği Başkanı Irena Jaroszyńska: "Milli Karay giysilerini, dans ve şarkılar öğrenen çocukların dans grubu sayesinde tanıtabiliyoruz. Çocuklara orijinal giysilere dayalı giysiler dikiyoruz. Örnekleri, doğru stili kaybetmemek şartıyla eski giysilerden alıyoruz. Ne yazık ki dil topluluğumuzun en zayıf tarafı. Benim neslim Karayca konuşmuyor diyebilirim. Anlayabiliyor ve okuyabiliyoruz ama konuşamıyoruz." Anna Akbike Sulimowicz: "Küçük halkımız ihtisaslı Türkolog diyebiliriz. En sevdiğimiz meslek Türkolog olmak." Jozifas Firkovicus: "Aşkenazlar bize belge verdiler. Üstünde, bizim İsrailoğulları'ndan gelmediğimiz yazıyordu. Biz Türk'üz. Dilimiz Türk dilidir" (<http://www.ozu-turk.com/>). Özü-türk belgeselinde Türkolog Eva Csato Agnes şu bilgileri vermektedir: "Trakai'da burada yaşayan Türk kültürü Karay Türkleri için bir yaz okulu yapıyoruz. Bunun için Sweedish institute Türk para verdi bize ve arkadaşarımla beraber burada 2 haftalık bir

okul yapıyoruz. Karayca öğretiyoruz... Karay dili şimdi sadece aşağı yukarı 30 kişi konuşuyor. Şimdi 80 yaşında olanlar ve onların bilgileri kaybolmak üzere. Ve çocuklara kendi dillerini öğretmek istiyorlar. Onun için ben onlara yardım etmeye çalışıyorum arkadaşlarımla beraber. Hep beraber uçakla Kırım'a gittik ve orada Kırım Tatarları ile beraber yine bir böyle bir okul yaptık. Ve bu, Karaylar için çok çok eğlenceli bir şey. Orada da Kırım Tatarlarla konuşabilirler, diller anlaşılır. Onun için mesela pazarda onlar Tatarlarla da böyle Bir sohbet ettiler.” Alexander Arabacı da: “Trakay'a ana dilimizi öğrenmek için geldik. İnsanlar ile iletişim kurmak ve kendi ailemiz içinde bu dili konuşmak için. Gerçek bir Karaim kendi ana dilini bilmelidir. Benden sonra da sonraki nesillere bu dil öğretilmelidir” demektedir. İgor Arabacı ise: “Ben de buraya ana dili öğrenmek için geldim. Konuşmayı öğrenmek ve iletişim kurmak için. Bu dil çok ilginç ve zengin” açıklamasını yapmıştır (<http://www.ozu-turk.com/>).

4-5 Kasım 2016 tarihlerinde Kiev'de gerçekleştirilen 6. Dünya Kırım Tatar Kongresi (DKTK) Yönetim Kurulu toplantısında alınan kararlar arasında sosyal ve kültürel hususlarla ilgili kararlar da bulunmaktadır. 6. DKTK Yönetim Kurulu toplantısında alınan kararlardan biri de “Litvanya'nın Trakai şehrinde kurulacak Hacı Geray Han Anıtı konusunda Türkiye'den Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi'nin ve Romanya'dan Romanya Müslüman Tatar Türkleri Birliği'nin Litvanya Tatar Birliği ile ortak çalışmaları yürütmesi” olarak açıklanmıştır (<http://qha.com.ua/tr/yasam-olaylar/dunya-kirim-tatar-kongresi-kararlari-aciklandi/161277/>).

Turizm

Litvanya'nın başkenti Vilnius'a 28 kilometre mesafede olan Trakai, Vilnius'un çevresindeki en popüler turistik mekânlarından biridir. Vilnius'a yakınlığı sebebiyle herkesin ziyaret edebileceği bir konumdadır. Trakai'daki turizm potansiyeline ait ilk ve en detaylı inceleme Kamile Jamontaite ile Orhan Akova'nın birlikte yaptıkları alan araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre, Litvanya'nın en popüler Türk turistik destinasyonlarından biri olan Trakai şehri, Karay kültürünün tanınmışlığı ve pazarlanması açısından Karay etnik turizminden faydalanmak için Karay kültürünün Türkiye'de daha kapsamlı bir tanıtımının yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlara göre Türk turizm pazarının potansiyeli yeterince kullanılmamaktadır. Yerel turizm yöneticileri tarafından yapılan turizm planlaması ve geliştirme stratejilerinde Karay kültürünün daha kapsamlı tanıtılmasının gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Jamontaite; Akova, 2016: 51). Tarihi Trakai Milli Parkında yer alan Trakai şehri, göller arasındaki kaleleri, geleneksel tarım sürdüren eski köyleri ve orijinal kalmış doğa bölgeleri ile Trakai kültürel peyzajını korumakta ve Litvanya etnik azınlık grubu Karay Türklerine ev sahipliği yapmaktadır.

Karay etnik turizmi Trakai kültür turizm sektörünün bir parçasıdır. Trakai turizmde kullanılan Karay kültür objeleri Karay etnografya müzesi, Karay dili yaz kampı, kenesa, ulusal yemek lokantaları, yemek kursları, eski ve yeni Karay mezarlıklarıdır. Karaylar, Türkiye'den turist gelmesine büyük önem vermektedirler. Karaylar, Türk dilinin ve geleneklerinin kendilerine yakın olması ve bu yüzden Türklere ilginç geleceğini vurgulamaktadırlar. Karay lokantasında sunulan yiyecekler ve içecekler Türk geleneklerine uygundur. Türk rehberlerinin anlatımlarında Karayların Türkiye ile ilişkisinden genelde bahsedilmektedir (Jamontaite; Akova, 2016: 45).

Litvanya'da Birlik isimli Karay dans topluluğu Karay kültürünü sürdürmektedir. Dans topluluğu “Sanduhaç”ın devamı olan “Birlik” çocuk dans topluluğu 2010 yılında kurulmuştur. Karay kültürünü devam ettiren dans topluluğu, Karay geleneklerini Litvanlara tanıtmakta, Litvan Tatarları topluluğu ile ortak programlara ve uluslararası festivallere katılmaktadır (Jamontaite; Akova, 2016: 42).

Trakai Kalesi, Litvanya'nın 5 milli parkından biri olan Trakai Milli Parkının içinde bir ada kalesi olup Galve gölünün ortasında yer almaktadır. Trakai Milli Parkı, doğasıyla turistlerin cazibe merkezi durumundadır. Bu ada Polonya'daki Malbork Kalesine benzetildiği için Küçük Malbork

olarak da adlandırılır. Yapımına ilk olarak Trakai dükü Kestutis tarafından 14. yüzyılda başlanmış, ancak yapının büyük bir bölümü oğlu Vytautas tarafından tamamlanmıştır.

Mutfak Kültürü

Litvanya'da Karaimler, yakın akrabaları olan Karaçay, Tatar ve Nogaylar gibi Türk boyları ile folklor, yemek, şiir, hikaye, evlenme, doğum gibi halk kültürü alanında benzerlikler göstermektedir. Kültürün yaşatılması için Karaim Edebiyatı ve Tarihi Sevenleri Derneği 1932 yılında Vilnius'da kurulmuştur (<http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/history1.htm>). Trakai'da yaşayan Karaylar geleneklerini yaşatmak konusunda çaba sarf etmektedirler. Genelde etli ve hamur işli yemeklerden oluşan Karay milli mutfağı günümüze kadar ulaşmıştır. Litvanya Karaylarının çeşitli milli yemekleri vardır. Litvanya'da en ünlü ve Karay olmayanlar tarafından da iyi bilinen yemeklerden biri "kybyn" yani kıbındır. Kıbın, fırında veya fırın tepesinde pişirilmiş, hilal şeklinde olan, mayalı hamurdan yapılmış kuzu veya dana etli bir börektir. Karaylar, Krupnik olarak adlandırılan milli bir içeceğe de sahiptirler. Adını, yerel yaşayan sakinlerinden almıştır. Reçetesi tamamıyla farklıdır. Yapılması için farklı bitkisel kökler, karanfiller ve muskat cevizi gibi doğu baharatları kullanılır. Krupnik, altın renginde olan kıbınların ve diğer Karay yemeklerinin yanında içilen kuvvetli alkollü bir içecektir.⁹ Trakai'da faaliyet gösteren ve geleneklerine bağlı bir aile tarafından işletilen Kybynlar Karaim Milli Yemek Lokantası Karaimu caddesinde yer almaktadır.

Sonuç

Musevi Karay Türklerinin Litvanya'daki tarihi XIV. Yüzyılın sonunda Litvanya Grandükü Vytautas'ın Kırım'dan birkaç yüz Karay ailesi getirip onları Litvanya Grandüklüğü topraklarına yerleştirmesiyle başlamıştır. Litvanya Grandükü ve Karaylar arasındaki ilişkiler genel olarak o dönemden günümüze her zaman iyi olmuştur. Litvanya'da yaşayan ve askeri ve sivil olmak üzere iki zümreden oluşan Karaylar Trakai'da asker olarak görev yapıyor ve Karaylar şehir güvenliğinde ve kalelerin korunmasında görevlendiriliyorlardı. Günümüzde Karayların böyle bir görevi bulunmamaktadır.

Tarihi ve dini vesikalardan anlaşıldığı üzere Karaylar diğer Musevi topluluklarından hem Talmudist olmamaları hem de Türk kökenli olmaları cihetiyle ayrılırlar. Kendilerine Yahudi denmesini uygun bulmaz ve Museviliğin bir mezhebi yakıştırmalarını da kabul etmezler. Karailik aslında Eski Ahit'in saf bir inancısıdır ve bu bağlamda sözlü veya yazılı herhangi bir dini otorite kabul etmemektedir. Hiçbir Kutsal Yazı – Kitab-ı Mukaddes, ne Talmud, ne de Kur'an- Karai sisteminde kutsal sayılmaz. Karailere göre tüm gerçek hakikat yalnızca Eski Ahit'te gizlidir ve her Karay mümini kutsal metni kendi kendine okuma ve araştırma yapma hakkına haizdir. Tevrat'a bağlı kalmalarından dolayı "Tevrat'ı okuyanlar" adını alarak bütün Musevi mezheplerinden ayrılırlar. Temel olarak "On Emir"i esas alırlar. İbadetlerinde Karay Türkçesi konuşur ve Allah kelimesi karşılığında Yehova yerine "Tengri" veya "Alla" kullanırlar. İbadethaneleri olan Kenesalarına ayakkabılarını çıkararak girerler. Abdeste benzer şekilde ellerini yüzlerini yıkarlar, ellerini açarak dua ederler ve yüz sıvazlarlar. Kendilerine özgü kıyam, rüku ve secdeden oluşan bir tür namaz kılarlar. Ayakta ve yerde oturarak dua ederler. Ayrıca Hz. İsa ve Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul ederler.

Litvanya'nın başkenti Vilnius'a 28 kilometre mesafede olan Trakai, Vilnius'un çevresindeki en popüler turistik mekânlarından biridir. Günümüzde Trakai'da yaşayan Musevi Karay nüfusu giderek azalmaktadır. Yaşlılar hariç Karay lisanı bilenlerin sayısı son derece azdır.

KAYNAKÇA

Arık, Sabire, (2008), Polonya-Litvanya Tatar Türkleri (Lipkalar), Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 5 (3), sayfa 157-158.

⁹ Trakai'da bulunan Kybynlar Restorana ait Türkçe broşürden

- Artamanov, M. İ., (2004), Hazar Tarihi, Selenge Yayınları, Çeviren D. Ahsen Batur, İstanbul.
- Barthold, W., (1995), Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, İstanbul, ss.57-58.
- Besalel, Yusuf, (1999), Osmanlı ve Türk Yahudileri, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Besalel, Yusuf, (2000), Yahudi Tarihi, Üiversal Yayınları, İstanbul.
- Çulha, Tülay, (2002), Karaylar ve Karayca, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.
- Durgut, Hüseyin, (2016), Karaylar ve Karayca üzerine Türkiye’de yapılan çalışmalara genel bir bakış: geçmiş-bugün-gelecek, Türkiyat Araştırmalarının Güncel Sorunları Kongresi, St. Petersburg, s. 517.
- Gülsevin, Sema, (2013), Karay Türkçesinin Kendine Has özellikleri ve Türk lehçeleri Arasındaki Yeri, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, sayı 36, s. 208.
- Gülsevin, Sema, (2016), “Polonya’daki Türk Halklarından Karayların Dilinde Yaklaşma Yardımcı Fiili Üzerine”, Jass Studies, Sayı 49.
- Jamontaite, Kamile, Akova, Orhan, (2016), Turizm ve Araştırma Dergisi, Litvanya Karay Türklerinin Etnik Turizm Potansiyelinin İncelenmesi, c. 5, sy. 1, s. 39.
- Karatay, Osman- Acar, Serkan, (2015), Doğu Avrupa Türk Tarihi, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kaufmann, Francine – Eisenberg, Josy, (1993),Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, Çev. Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Din Bilimleri Yayınları, Konya.
- Kaya, Perihan, İstanbul’daki Son Karaylar, Tehlikedeki Diller Dergisi, Ankara, 2015, c. 4, sy. 6-7, s. 83.
- Kur’an, Neml, 18-40. Ayetler.
- Kutluay, Yaşar (2001), İslam ve Yahudi Mezhepleri, Anka Yayınları, İstanbul.
- Kuzgun, Şaban, (1985), Hazar ve Karay Türkleri, I. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sinanoğlu, Mustafa, (2001), “Karailik”, DİA, İstanbul, c. 24, s. 424
- Türkdoğan, Orhan, (2016), Günümüzde Karamanlılar ve Hazar Türkleri, Çizgi Yayınları, Konya.
- Yılmaz, Salih, (2011), Karay Türklerinin İsrail’e Göç Serüveni: Sonun Başlangıcı”, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri, 5-8 Nisan 2010, Bilecik Üniversitesi, Bilecik 2011, s.513
- Yücel, Mualla Uydu, (2014), Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c. 2, s. 446-447.

Ağ Kaynakları

- <http://www.ozu-turk.com/> (erişim: 01.03.2018).
- <http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/religion.htm> (erişim: 26.02.2018)
- <http://www.karaylarinyasami.estranky.cz/clanky/karay-bilgelerine-gore--avrupal---karaylar--kokeni.html> (Zeher Çadikim’in Kitabı - Bölüm 3 - Haham Mordekai ben Yosef Sultanski)
- http://cadde.milliyet.com.tr/2010/03/30/YazarDetay/1223372/bu_savasta__600_bin_asker_oldu (erişim: 28.01.2018, Yazar; İlber Ortaylı)
- <http://www.kisailmihal.estranky.cz/clanky/talmudistler-ve-karaylar-aras--ndaki-fark-nedir-.html> (erişim: 26.02.2018)
- Lithuanian Karaims Culture Community, <http://daugenis.mch.mii.lt/karaimai/tradition.htm> (erişim: 26.02.2018)
- <http://qha.com.ua/tr/yasam-olaylar/dunya-kirim-tatar-kongresi-kararlari-aciklandi/161277/> (erişim: 15.01.2018)